

Davor Balić

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Lorenza Jägera 9, HR–31000 Osijek
davor.balic@kc.t-com.hr

Tragom Jöcherove natuknice o Petriću

Sažetak

Utjecajni Allgemeines Gelehrten-Lexicon (1750–1751) Christiana Gottlieba Jöchera u svom trećem svesku sadržava natuknicu o filozofu Frani Petriću. Izuzevši dvojbe o mjestu rođenja, Jöcherovi su podaci točni, ali oskudni. Da bi se ustanovilo kojim je podacima raspolagao ili mogao raspolagati njemački leksikograf, proučeni su Jöcherovi izvori. Od njih devet, koje je Jöcher popisao na kraju svoje natuknice o Petriću, njemački se leksikograf poslužio samo djelom Les Eloges des hommes savans (1683) Antoinea Teissiera i drugim izdanjem rječnika Dictionaire historique et critique (1702) Pierra Baylea. Najstariji i najmlađi među Jöcherovim izvorima, Elogia illustrium Belgii scriptorum Auberta Le Mirea i Mémoires Jean-Pierrea Nicerona, nemaju ni retka o Petriću. Ostalih pet Jöcherovih izvora sadržavaju vrijedne podatke o Petriću, ali se Jöcher njima nije poslužio.

Ključne riječi

Christian Gottlieb Jöcher, Frane Petrić, Gian Vittorio Rossi, Iacopo Gaddi, Lorenzo Crasso, Antoine Teissier, Thomas-Pope Blount, Pierre Bayle, Niccolo Commeno Papadopoli

Da bih istražio prisutnost Frane Petrića u biografskim leksikonima koji obuhvaćaju razdoblje od početka 17. do sredine 18. stoljeća, poći ću od četverosveščanog djela *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*, koje je njemački leksikograf Christian Gottlieb Jöcher objavio tijekom 1750. i 1751. godine. Nakon uvida u opseg, strukturu i točnost Jöcherovih podataka o Petriću, obradit ću izvore koje je Jöcher popisao na kraju svoje natuknice o Petriću. Tih je leksikonskih i srodnih izdanja devet – od najranije zbirke elogijā Auberta Le Mirea iz 1602. godine do *Mémoires* (1727–1745) Jean-Pierrea Nicerona. U obradi tih djela tragać ću za podacima koje je Jöcher uvrstio u svoju natuknicu o Petriću. Takvim poredbenim istraživanjem pripremit ću jedan od mogućih odgovora na pitanje kako se predodžba o Petriću filozofu oblikovala i mijenjala u leksikonima od početka 17. do sredine 18. stoljeća.

1. Jöcherov *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*

Svoju zaokupljenost biografijama učenjakā njemački leksikograf Christian Gottlieb Jöcher (1694.–1758.) okrunio je tijekom 1750. i 1751. godine, kada je u četiri sveska objavio *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*. Na njihovim je naslovnicama istaknuo da su u *Lexiconu*

»... abecednim redom popisani učenjaci svih staleža, kako muškog tako i ženskog spola, koji su živjeli od početka svijeta do današnjega vremena, a koji su sebe učinili poznatim učenom

svijetu, s njihovim rođenjem, životom, osobitim događajima, smrti i spisima iz najvjerodostojnijih izvora«.¹

Prvi svezak *Lexicona* obrađuje natuknice od slova A do slova C, drugi od D do L, treći od M do R, a četvrti od S do Z. Prva dva sveska objavljena su 1750., a treći i četvrti 1751. godine. Jöcherovo dostignuće plod je njegova ustrajnog bavljenja biografskim poslovima. Naime, Jöcher već kao student sudjeluje pri objavljivanju prvog izdanja djela *Compendiöses Gelehrten-Lexicon*,² koje je objavljeno 1715. godine u Leipzigu.³ Već 1726. godine Jöcher priređuje drugo izdanje priručnog leksikona,⁴ no svojim radom nije bio u potpunosti zadovoljan, pa 1733. godine objavljuje i treće izdanje, potpisujući se prvi put kao priređivač.⁵

Jöcherovo glavno djelo *Allgemeines Gelehrten-Lexicon* nadmašilo je prvotni projekt: u svoja četiri sveska sveukupno broji 4754 stranice s dvostupčanim slogom. Odmah u »Predgovoru« prvog sveska Jöcher je istaknuo tri cilja koja je htio postići *Lexiconom*: ukloniti pogreške koje su bile prisutne u prethodnim trima izdanjima; ponuditi potpunije bibliografije za učenjake uvrštene u prethodnim izdanjima; dodati nove natuknice o učenjacima koji su umrli nakon 1733. godine.⁶

Jöcher se u *Lexiconu* poslužio s 318 izvora. Uz svaku je natuknicu zabilježio izvore kojima se služi, a na kraju svakog sveska priložio je kazalo korištenih izvora »Verzeichniß der Schriften«.⁷

Prema procjeni njemačkoga biografskog leksikona iz 1881. godine,⁸ Jöchero *Allgemeines Gelehrten-Lexicon* sadržava približno 76000 natuknica. Jöcher je natuknice obrađivao prema unaprijed zadanoj metodologiji: uz ime svakog učenjaka zabilježeni su rodno mjesto, vrijeme i mjesto studiranja, staleška ili redovnička pripadnost, profesure, ostali biografski podaci, a natuknicu zaključuju objavljena djela.

2. Jöcherova natuknica o Petriću

Natuknica »Patricius (Franc.)« objavljena je u trećem svesku Jöcherova *Lexicona* i proteže se na dvadeset i devet redaka.⁹ Moguće ju je podijeliti u tri cjeline. U prvoj se Jöcher usredotočio na Petrićevu biografiju, u drugoj na njegova objavljena djela, dok ga u trećoj prikazuje kao prevoditelja s grčkoga na latinski jezik.

Njemački leksikograf zapisuje da je Petrić filozof (*ein Philosophus*), a odmah potom slijedi informacija o Petrićevu rodnom gradu. Jöcher ističe da postoje dva mišljenja. Prema prvom, Petrić je »rođen u Klisu u Dalmaciji 1529. ili 1530. godine« (*geboren zu Clisso in Dalmatien 1529 oder 1530*), a prema drugom mišljenju, rođen je »u Sieni« (*nach anderer Meinung aber zu Siena*). Sljedeći se podaci odnose na Petrićevo obrazovanje. Tako nas Jöcher obavještava da se Petrić isprva ustrajno bavio latinskim i grčkim jezikom, a potom i filozofijom (*legte sich anfangs auf die lateinische und griechische Sprache, nachmals aber auf die Philosophie*). U filozofskim je proukama napredovao do vlastitoga nauka »i osporavao je žestoko Aristotela, pa je zbog toga bio napadan od drugih«.¹⁰ U natuknicu je Jöcher uvrstio i podatke o Petrićevim boravcima izvan Italije, spomenuvši njegova putovanja na Cipar, u Španjolsku i Francusku (*er sich in Cypren, Spanien und Franckreich lange aufgehalten*). Zatim je zabilježio Petrićeve profesure. Ocijenio je da Petrić u Ferrari, a onda i u Rimu, podučava s velikim uspjehom (*er docirte ... mit grossen Ruhm*). Napokon, zapisuje i podatak da je Petrić umro u Rimu, »1597. godine, u 67. godini«. Premda bismo očekivali da ovom rečenicom završava Petrićevo bio-

grafija, Jöcher ima potrebu dodati još jednu rečenicu – o Petrićevu izgledu i karakteru: »izgledao je ružno i neugledno, nastupao je prijateljski, ali je u duši bio vragolan«.¹¹

U drugoj cjelini svoje natuknice Jöcher je Petrića predstavio kao pisca filozofskih djela. Poimence je naveo njegovih devet izvornih djela, koja, za razliku od Jöchera, zapisujem s punim naslovom i u kronološkom poretku, te dodajem godine objavljivanja:

1. *Della historia diece dialoghi* (1560);
2. *Della retorica dieci dialoghi* (1562);
3. *Discussionum peripateticarum tomi IV* (1581);
4. *La militia romana di Polibio, Livio e Dionigi Halicarnasseo* (1583);
5. *Della nuova geometria ... libri XV* (1586);
6. *Della Poetica* (1586);
7. *Risposta di Francesco Patrici; a due opposizioni fattegli dal Sig. Giacomo Mazzoni* (1587);
8. *Nova de universis philosophia* (1591);
9. *Paralleli militari* (1594, 1595).¹²

1
Christian Gottlieb Jöcher, *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*, darinne die Gelehrten aller Stände sowohl männ- als weiblichen Geschlechts, welche vom Anfange der Welt bis auf ietzige Zeit gelebt, und sich der gelehrten Welt bekannt gemacht, nach ihrer Geburt, Leben, merckwürdigen Geschichten, Absterben und Schrifften aus den glaubwürdigsten Scribenten in alphabetischer Ordnung beschrieben werden, I–IV (Leipzig: in Johann Friedrich Gleditschens Buchhandlung, 1750–1751).

2
Compendiöses Gelehrten-Lexicon, darinnen die Gelehrten, als Fürsten und Staats-Leute, die in der Literatur erfahren, ... (In Leipzig: Bei Johann Friedrich Gleditsch und Sohn, Buchhändl., 1715).

3
Notker Hammerstein, »Jöcher, Christian Gottlieb«, *Neue Deutsche Biographie* X, herausgegeben von der historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften (Berlin: Duncker & Humblot, 1974), p. 452: »1725 besorgt er die 2. Auflage von Menckes 'Compendiösem Gelehrten-Lexicon', an dessen 1. Auflage er bereits 1715 mitgearbeitet hatte.«

4
Compendiöses Gelehrten-Lexicon. ... Articulu vermehret durch M. Christian Gottlieb Jöcher. (In Leipzig: Bei Johann Friedrich Gleditschens seel. Sohn, Buchhändl., 1726).

5
Compendiöses Gelehrten-Lexicon. In zwei Theilen heraus gegeben von Christian Gottlieb Jöcher, Dritte Auflage. (Leipzig: Bei Johann Friedrich Gleditschens seel. Sohn, 1733).

6
Jöcher, »Vorrede«, u: Jöcher, *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*, Erster Theil A-C (Leipzig: in Johann Friedrich Gleditschens Buchhandlung, 1750), ff. b2r-c2v, na f. b2v.

7
Primjerice u prvom svesku: »Verzeichniß der Schrifften, so in dieser Ausgabe häufig gebraucht worden, nebst deren Abbreviaturen«, u: Jöcher, *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*, Erster Theil A-C, ff. Eeeeeee4r-4v, Fffffff1r-2r.

8
Allgemeine Deutsche Biographie XIV, auf Veranlassung Seiner Majestät des Königs von Bayern herausgegeben durch die historische Commission bei der Königl. Akademie der Wissenschaften (Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1881), s. v. »Jöcher, Christian Gottlieb«, pp. 103–105, na p. 104.

9
Jöcher, *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*, Dritter Theil M-R (Leipzig: in Johann Friedrich Gleditschens Buchhandlung, 1751), s. v. »Patricius (Franc.)«, c. 1303.

10
Jöcher, s. v. »Patricius (Franc.)«, c. 1303: »... die er denn nach seiner Meinung erklärte, und den Aristotelem stark widerlegte, auch darüber von andern angefochten wurde.«

11
Jöcher, s. v. »Patricius (Franc.)«, c. 1303: »Im übrigen hatte er eine häßliche, unansehnliche Gestalt, stellte sich freundlich, hatte aber einen Schalk im Herten.«

12
Jöcher, s. v. »Patricius (Franc.)«, c. 1303: »Seine Schrifften sind *Discussiones peripa-*

Jöcher je uz tri Petrićeva djela zabilježio i dodatne podatke. Uz djelo *Nova de universis philosophia* ističe da ono obuhvaća 50 knjiga (*libris 50 comprehensa*), a uz preostala dva djela pridodaje podatke koji se tiču njihovih kasnijih izdanja. Tako uz *Della historia diece dialoghi* bilježi podatak da je djelo prevedeno na latinski jezik te u osmini objavljeno 1579. godine u Baselu, i to u prvom svesku djela *Artis historicae penus*,¹³ a uz *La militia romana di Polibio, Livio e Dionigi Halicarnaseo* ističe da je djelo, zahvaljujući Ludolphu Küsteru, također prevedeno na latinski te objavljeno u desetom svesku djela *Thesaurus antiquitatum Romanarum*, što ga je objavio Joannes Georgius Graevius.¹⁴

Jöcher zasebno prikazuje Petrića kao prevoditelja s grčkog na latinski jezik. Po naslovima je izdvojio dva prijevoda: prijevod Pseudo-Filoponova grčkog komentara uz Aristotelovu *Metafiziku* (*Commentar. graecum Philoponi in metaphysic. Aristot. in linguam lat. conversum*)¹⁵ i prijevod Proklovihih spisa pod zajedničkim naslovom *Elementa theologica et physica (Procli Lycii Diadochi elementa theologica e graeco latine a se versa)*.¹⁶ Uz to, završava Jöcher, Petrić je, »iz spisā platonovaca na grčkom i latinskom jeziku prikupio proročanstva Zoroastra, Hermesa Trismegista i drugih, predgovorivši ih povijesnom raspravom«. ¹⁷

Na samom kraju natuknice Jöcher nas upozorava da Petrić nije autor djela *Espositione delli oracoli de Leone imperatore*, nego je to »neki drugi istoga imena iz Slavonije«. ¹⁸ Pretrage elektroničkih kataloga važnih europskih knjižnica, u potrazi za spomenutim djelom, bile su bezuspješne.

Dakle, natuknicu o važnom hrvatskom renesansnom filozofu Jöcher je napisao uzorno prema vlastitoj metodologiji. Jedini podatak o kojem Jöcher dvoji podatak je o Klisu ili Sieni kao mjestima Petrićeva rođenja.

3. Izvori Jöcherove natuknice o Petriću

Jöcher je na samom kraju gotovo svake natuknice u svom *Lexiconu* zabilježio i izvore kojima se poslužio. Nazive korištenih izvora zapisao je pokratama. Istu je metodologiju primijenio i na natuknicu o Frani Petriću, gdje pokratama ističe sljedećih devet izvora: »*Mi., Cra., B., Er., Teiss., PB., Gad., Pap., Nic.*«. ¹⁹

Uvidom u »*Verzeichniß der Schrifften*« doznajemo da se Jöcher pri sastavljanju natuknice o Petriću poslužio sljedećim izvorima:

- Mi. – *Miraei* elogia illustrium Belgi scriptorum;
- Cra. – *Crasso* elogi d'Uomini letterati;
- B. – *Bayle* dictionaire historique critique;
- Er. – *Erythraei* pinacotheca;
- Teiss. – *Teissier* eloges des Savans;
- PB. – *Pope Blount* censura celebrium auctorum;
- Gad. – *Gaddius* de scriptoribus ecclesiasticis;
- Pap. – *Papadopoli* historia gymnasii patavini;
- Nic. – *Niceron* memoires.²⁰

Izvori Jöcherove natuknice o Petriću bit će proučeni kronološki. Time će ujedno biti omogućena i prosudba o možebitnom utjecaju starijih biografā i njihovih natuknica o Petriću na one biografe koji im slijede, te konačno na Jöchera.

3.1. Elogia illustrium Belgii scriptorum Auberta Le Mirea

Djelo *Elogia illustrium Belgii scriptorum*²¹ Auberta Le Mirea (1573.–1640.) najstarije je među izvorima Jöcherove natuknice o Petriću. Budući da je objavljen 1602. godine, samo pet godina nakon Petrićeve smrti, ovaj bi nekrologij znamenitih Belgijanaca mogao biti jedan od prvih i najranijih biografskih prikaza o Frani Petriću. No, u *Elogia illustrium Belgii scriptorum* nema natuknice o Frani Petriću! To potkrjepljuje i »Popis pisaca«, koji je Le Mire priložio na kraju djela, a sastavio ga je nižući imena pisaca po abecedi.²²

Le Mire je doskora objavio drugo izdanje svog nekrologija pod izmijenjenim naslovom *Elogia Belgica sive illustrium Belgii scriptorum*.²³ Premda je u njega uvrstio nova imena, dakle, dopunio i proširio djelo, Franu Petrića nije uvrstio ni u ovo drugo izdanje.²⁴

teticae; Nova de universis philosophia libris 50 comprehensa; Risposta a due oppositioni del Mazzoni; Paralleli militari; Della poetica; Della istoria Dialogi X, welche auch lateinisch in dem 1579 zu Basel in 8 gedruckten Artis historicae penu Tom. I stehen; Retorica; Geometria; La militia romana di Polibio, Livio, e Dion. Halicarnasseo, welche Lud. Küster ins Latein, Grävius aber in den X Tomum seines Thesauri ant. rom. gebracht.«

13

[Johann Wolf], *Artis historicae penus octodecim scriptorum tam veterum quam recentiorum monumentis & inter eos Io. praecipue Bodini libris Methodi historicae sex instructa*, T. 1–3 (Basileae: ex officina Petri Pernaie, 1579).

14

Franciscus Patricius, *Res militaris Romana ex Italica lingua in Latinam versa a Ludolpho Neocoro*, u: Joannes Georgius Graevius [= Johann Georg Graevius] (congestus), *Thesaurus antiquitatum Romanarum*, Tomus decimus (Traject. ad Rhen.: Apud Franciscum Hammam; Lugd. Batavor.: Apud Petrum vander AA, 1699), pp. 821–826, cc. 827–998.

15

Jöcher, s. v. »Patricius (Franc.)«, c. 1303. Usp. Ioannes (Pseudo)Philoponus, *Breves, sed apprimae doctae et utiles expositiones. In omnes XIII Aristotelis libros eos qui vocantur Metaphysici*. Quas Franciscus Patricius de Graecis Latinas fecerat (Ferrariae: Apud Dominicum Mamarellum, 1583).

16

Jöcher, s. v. »Patricius (Franc.)«, c. 1303. Usp. Procli Lycii Diadochi Platonici Philosophi eminentissimi *Elementa theologica et physica. Opus omni admiratione prosequendum*. Quae Franciscus Patricius de Graecis fecit Latina (Ferrariae: Apud Dominicum Mamarellum, 1583). Vidi i: Davor Balić, »Izvori Petrićeve Panarchije«, *Filozofska istraživanja* 19/1–2 (1999), pp. 43–88, na p. 62.

17

Jöcher, s. v. »Patricius (Franc.)«, c. 1303: »... oracula Zoroastris, Hermetis Trismegisti & alior[um] ex scriptis platonico[rum] collecta gr[aece] & latine, praefixa dissert[at]ione historica.«

18

Jöcher, s. v. »Patricius (Franc.)«, c. 1303: »Ein anderer dieses Namens aus Sclavonien, schrieb *Espositione delli oracoli de Leone imperatore*.«

19

Jöcher, s. v. »Patricius (Franc.)«, c. 1303.

20

»Verzeichniß der Schrifften, so in dieser Ausgabe häufig gebraucht worden, nebst deren Abbreviaturen«, u: Jöcher, *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*, Dritter Theil M-R, ff. liiiiii1v-3v.

21

Aubertus Miraeus [= Aubert Le Mire], *Elogia illustrium Belgii scriptorum, qui vel Ecclesiam Dei propugnârunt, vel disciplinas illustrârunt* (Antverpiae: Sumptibus viduae et haeredum Ioannis Belleri, sub insigni Aquilae aureae, 1602).

22

»Index illustrium Belgii scriptorum Alphabeti serie.«, u: Miraeus [= Le Mire], *Elogia illustrium Belgii scriptorum* (1602), ff. N4v, O1r-O2v, na f. O1r.

23

Aubertus Miraeus Bruxellensis [= Aubert Le Mire], *Elogia Belgica sive illustrium Belgii scriptorum, qui nostrâ patrumque memoriâ, vel Ecclesiam Dei propugnarunt, vel disciplinas illustrarunt, vitae breviter commemoratae* (Antverpiae: Apud Davidem Martinium, 1609).

24

»Index alphabeti serie digestus.«, u: Miraeus [= Le Mire], *Elogia Belgica sive illustrium Belgii scriptorum* (1609), ff. Dd2r-Dd4r, na f. Dd2va.

3.2. *Pinacotheca Giana Vittorija Rossija*

Sljedeći Jöcherov izvor u kronološkom poretku trosveščano je djelo *Pinacotheca imaginum illustrium, doctrinae vel ingenii laude, virorum, qui, auctore superstite diem, suum obierunt*.²⁵ Gian Vittorio Rossi (1577.–1647.), pisac *Pinakoteke*, sva tri sveska potpisuje pseudonimom Ianus Nicius Erythraeus. Natuknica o Petriću uvrštena je u prvi svezak Rossijeva djela.²⁶ Zbog odabranog pristupa, Rossi je usredotočen na prikaz Petrićevih djela, dok su mu podaci iz Petrićeve biografije sporedni. Ipak, od Rossija doznajemo da je Petrić podrijetlom iz Venecije ili mletački podanik (*Franciscus Patritius Venetus*) i da je bio jedan od najučenijih Talijana.²⁷ Po Rossiju, Petrić je filozofiju podučavao na dvama najslavnijim talijanskim učilištima: u Rimu i Padovi.²⁸

Rossi je najviše prostora posvetio prosudbama triju Petrićevih djela: *Paralleli militari*, *Nova de universis philosophia* i *Discussiones peripateticae*. Najslavnijim Petrićevim djelom smatrao je *Vojne usporedbe (Paralleli militari)*, »u kojima se uspoređuje vojna vještina starih careva s onom koja danas vlada u našim običajima.«²⁹

Uz djela koja je predstavio detaljnije, Rossi spominje i sljedeća Petrićeva djela: nova geometrija i nova retorika uz posredovanje Euklida, Cicerona, Kvintilijana i drugih koji su ih slijedili, tri dijaloga *de scribenda historia*, jednak broj dekada *de arte poetica*, komentar uz Polibija *de Militia Romanorum*, *Commentarium Graecum Philoponi in Metaphysicam Aristotelis* kojega je preveo na latinski, *Mercurii Trismegisti operum fragmenta, tanquam disjecta membra*, prijepore *cum Theodoro Angelutio et cum Iacobo Mazzono*.³⁰

Usporedi li se Rossijeva natuknica o Petriću s Jöcherovom, razlike su očigledne. Kada pišu o Petrićevoj biografiji, Rossi i Jöcher biraju različite podatke. Jöcher ne bilježi da je Petrić *Venetus*, da je jedan od najučenijih Talijana, da su o Petrićevim djelima izrečene najveće pohvale. Za razliku od Rossija, Jöcher točno navodi gradove u kojima je Petrić predavao filozofiju. Što se tiče Petrićevih djela, a za razliku od Jöchera, na Rossijev popis uvrštena je i polemika s Angeluccijem. Prema tome, Rossijeva *Pinacotheca* nije neposredan izvor Jöcherove natuknice.

3.3. *De scriptoribus Iacopa Gaddija*

Natuknicu »Patritius Fran. Senensis« uvrstio je Iacopo Gaddi (?–1668.) u drugi svezak svog djela *De scriptoribus [non ecclesiasticis, Graecis, Latinis, Italicis primorum graduum in quinque Theatris scilicet philosophico, poetico, historico, oratorio, critico]*.³¹ U njoj su obrađena dva *Patritiusa*, po Gaddiju – oba iz Siene.

Gaddi pristupa natuknici o Petriću slično Rossiju. Biografski su mu podaci sporedni. Ipak, o Petrićevu je životopisu zapisao dva važna podatka: dok je u Ferrari podučavao Platonovu filozofiju veoma ga je cijenio Antonio Montecatino (1537.–1599.); na dvoru kardinala Cinzija Aldobrandinija (1560.–1610.) raspravljao je o Platonovim i Aristotelovim gledištima, odgajajući Scipionea Chiamontija (1565.–1652.) u peripatetičkom nauku.³²

U natuknici je Gaddi usredotočen na prikaz Petrićevih djela, ali i na tumačenje Petrićevih filozofskih gledišta. Petrić, prema Gaddiju, nije želio crpsti filozofiju iz Aristotela i drugih filozofa, nego je stvorio novu, »potkapajući dakako temelje tuđe, Aristotelove filozofije«.³³

Naslove Petrićevih djela i Gaddi zapisuje u skraćenom obliku te će oni ovdje tako biti prenijeti. Osim djelā *Della historia diece dialoghi*, *Paralleli militari*

i *Discussiones peripateticae*, koja ocjenjuje u prvoj polovici natuknice, Gaddi bilježi djela *Nova Geometria* i *Nova Rhetorica*, dok od poetičkih djela prvo spominje djelo *In menne in risposta alle opposizioni fatte dal S. T. Tasso al parer suo scritto in difesa del Ariosto*,³⁴ što je zapravo spis *Trimerone* kojim Petrić zaključuje svoju polemiku s Torquatom Tassom, a zatim djelo, kako kaže, »neizmjerne učenosti« – Petrićevu *Poetiku*.

U natuknicu je Gaddi uvrstio dva odlomka o Petrićevim djelima koja je preuzeo iz Rossija. Ti odlomci sadržavaju sljedeće podatke: da Petrić na latinski prevodi *Commentarium Graecum Philoponi in Metaphysicam Aristotelis*, da vodi polemike *cum Theodoro Angelutio et cum Iacobo Mazzono*, kao i ocjene kojima Rossi hvali izvrsnost Petrićevih djela *Discussiones peripateticae* i *Nova de universis philosophia*.³⁵

Unatoč skromnoj količini biografskih podataka u Gaddijevoj natuknici, Jöcher od Gaddija nije preuzeo ni jedan takav podatak. Niti onaj o Petrićevoj rođenju u Sieni, niti onaj o njegovoj uspješnoj profesuri u Ferrari, niti onaj da je boravio na dvoru kardinala Cinzija Aldobrandinija. Isti rezultat dobivamo i kad se usporedi popis Petrićevih djela uvrštenih u Gaddijevu i Jöcherovu natuknicu. U Gaddijevoj su natuknici navedene sve tri Petrićeve polemike: s Angellucijem, Mazzonijem i Tassom. U svoju natuknicu Jöcher je uvrstio tek Petrićevo polemiku s Mazzonijem.

3.4. Elogii d' huomini letterati Lorenza Crassa

Lorenzo Crasso (1623.–?) svoje je djelo *Elogii d' huomini letterati* objavio u dva sveska, a natuknica »Francesco Patrizio« uvrštena je u prvi sve-

25

Ianus Nicius Erythraeus [= Gian Vittorio Rossi], *Pinacotheca imaginum, illustrium, doctrinae vel ingenii laude, virorum, qui, auctore superstite, diem suum obierunt* (Colon. Agrippinae: Apud Iodocum Kalcovium et Socios, 1645). Nakon ovoga objavljena su još dva sveska: Erythraeus, *Pinacotheca altera imaginum, illustrium, doctrinae vel ingenii laude, virorum, qui, auctore superstite, diem suum obierunt* (Coloniae Ubiorum: Apud Iodocum Kalcovium et socios, 1645); Erythraeus, *Pinacotheca tertia, imaginum, virorum, aliqua ingenii & eruditionis fama illustrium, qui, auctore superstite, è vita decesserunt* (Coloniae Ubiorum: Apud Iodocum Kalcovium & Socios, 1648).

26

Erythraeus [= Rossi], *Pinacotheca imaginum illustrium*, s. v. »Franciscus Patritius«, pp. 203–205.

27

Erythraeus, *Pinacotheca imaginum illustrium*, s. v. »Franciscus Patritius«, p. 203.

28

Erythraeus, *Pinacotheca imaginum illustrium*, s. v. »Franciscus Patritius«, p. 205.

29

Erythraeus, *Pinacotheca imaginum illustrium*, s. v. »Franciscus Patritius«, p. 203.

30

Erythraeus, *Pinacotheca imaginum illustrium*, s. v. »Franciscus Patritius«, pp. 204–205.

31

Iacobus Gaddius [= Iacopo Gaddi], *De scriptoribus [non ecclesiasticis, Graecis, Latinis, Italicis primorum graduum in quinque Theatris scilicet philosophico, poetico, historico, oratorio, critico] tomus secundus* (Lugduni: Ex typographia Ioan. Pet. Chancel, viâ Paradis, iuxta Divae Confortatricis, 1649), s. v. »Patritius Fran. Senensis«, pp. 148–154; unutar ove natuknice o Frani Petriću Cresaninu (*Patritius Franciscus alter*) na pp. 150–154.

32

Gaddius, *De scriptoribus tomus secundus*, s. v. »Patritius Fran. Senensis«, p. 154.

33

Gaddius, *De scriptoribus tomus secundus*, s. v. »Patritius Fran. Senensis«, p. 150: »alienae scilicet Aristotelicae fundamenta convellens, (...)«.

34

Gaddius, *De scriptoribus tomus secundus*, s. v. »Patritius Fran. Senensis«, p. 152.

35

Gaddius, *De scriptoribus tomus secundus*, s. v. »Patritius Fran. Senensis«, p. 153. Usp. Erythraeus, *Pinacotheca imaginum illustrium*, s. v. »Franciscus Patritius«, pp. 203–205.

zak.³⁶ Petrić je, bilježi Crasso, prodro u tajne filozofije i otvorio novu stazu u umovanju (*apriSSI nuova strada al filosofare*), ali Crasso izrijekom ne spominje Petrićevo glavno djelo *Nova de universis philosophia*. Svoju je pozornost usmjerio isključivo na Petrićeve *Discussiones peripateticae*.³⁷ Nedvojbeno je, ističe Crasso, »da su Petrić i Telesio bili prvi koji su se zauzeli da potpuno sruše peripatetičku filozofiju, pripremivši tako put kojim su krenuli Pierre Gassendi, René Descartes i toliki drugi istaknuti umovi«. ³⁸

U posljednjoj rečenici natuknice, Crasso je o Petriću zapisao:

»Nakon što je s najvećom slavom predavao u dvjema glasovitim talijanskim akademijama, naime u Rimu i Padovi, te bio vrlo čašćen od presvijetle vladarske loze d'Este, uz žaljenje književnoga svijeta, iz zemaljske je slave prešao u nebesku.«³⁹

Natuknici o Petriću pridodao je i popis Petrićevih djela pod naslovom »Opere stampate«. ⁴⁰ U tom popisu navodi pojedinačne naslove dviju poetičkih dekada: *Della Poetica Deca Istoriale* i *Della Poetica Deca Disputata*; zatim *Discussiones peripateticae*; bilježi vojno djelo *Paralleli militari*; potom naslove obaju polemičkih djela s Mazzonijem: *Risposta a due Opposizioni del Mazzoni* i *Difesa dalle cento accuse del Mazzoni*, a bilježi i Petrićev rad na izdanju hermetičkih spisa: »Mercurij Trismegisti Opera«. ⁴¹ Naslove četiriju Petrićevih djela Crasso je zabilježio ovako: *Philosophia, Retorica, Geometria* i *Dialoghi dell' Arte Storica*.

U Crassovoj natuknici o Petriću nije zabilježen niti jedan izvor, ali je izvor njegove natuknice bilo lako ustanoviti zbog kronološkog pristupa izvorima Jöcherove natuknice. Gotovo sve podatke za svoju natuknicu Crasso je preuzeo iz Rossijeve *Pinakoteke*. Razlika između Crassove i Rossijeve natuknice o Petriću postoji samo u tri tvrdnje: Rossi nije tvrdio da su Petrić i Telesio bili prvi koji su rušili Aristotelovu filozofiju; spomenuo je tri dekade Petrićeve *Poetike*, umjesto dvije objavljene, kako je točno zapisao Crasso; nije zabilježio podatak da je Petrić bio čašćen od vladarske loze d'Este. Usporedi li se Crassova i Jöcherova natuknica, jasno slijedi da Jöcher iz Crassove natuknice nije preuzeo niti jedan podatak.

3.5. Les Eloges des hommes savans *Antoinea Teissiera*

U drugi svezak prvog izdanja svog djela *Les Eloges des hommes savans*,⁴² koje je objavljeno 1683. godine, francuski biograf Antoine Teissier (1632.–1715.) uvrstio je i natuknicu »François Patrice«, poprativši je rubnim naslovom »Franciscus Patritius«. ⁴³ Natuknica se sastoji od dva dijela: od elogija, koji je Teissier preuzeo iz *Historiarum sui temporis*⁴⁴ francuskog ljetopisca Jacquesa Augusta de Thoua (1553.–1617.), pa uz neznatnu preradu s latinskog preveo na francuski, i Teissierovih »Dodataka«.

Prema elogiju koji je de Thou dovršio do 1607. godine: Petrić je rođen u Klisu, utvrdi u Istri; nakon što je bio izvrsno poučen u grčkom i latinskom, prihvatio se studija filozofije; Petrićeva mišljenja stekla su brojne protivnike; nauk mu je bio cenzuriran, pa je Petrić malo prije smrti porekao svoja stajališta, a nakon sedamnaestogodišnjeg predavanja Platonove filozofije u Ferrari.⁴⁵ Teissierova francuska inačica de Thouova elogija završava podatkom da je Petrić umro u Rimu u dobi od 67 godina.⁴⁶

U »Dodatke« (»Additions«) Teissier uvrštava i dva izvora na koje u svojoj natuknici upozorava i Jöcher: Rossija i Crassa. Dio prve rečenice, kojom u Teissierovoj natuknici počinju »Dodaci«, zapisan je i u Jöchera, a tiče se Petrićeva izgleda i karaktera. Teissier zapisuje da je Petrić bio »ružan i ni-

zak rastom, ali dobar u duši«, a zatim ističe da je Petrić »bio najobrazovaniji od svih Talijana, po sudu Vittorija Rossija«. ⁴⁷ No, Teissier griješi kada sve podatke iz te rečenice pripisuje Rossiju, jer podatke o Petrićevu izgledu i karakteru Rossi nije zapisao u svojoj natuknici o Petriću. Naime, Teissier je prvi od Jöcherovih izvora koji je iznio podatak o izgledu i karakteru creskog filozofa.

Sljedeći Teissierov izvor Crassovo je djelo *Elogii d'huomini letterati*. Iz Crassove natuknice o Petriću preuzima Teissier tri tvrdnje: da je Petrić bio poznat po utemeljenju vlastite filozofije; da je bio među prvima koji su se usudili napasti Aristotela, a čime utire put Gassendiju i Descartesu; da je većina Aristotelovih knjiga pripisana Aristotelu bez razloga. ⁴⁸

Kada pri kraju natuknice pobraja Petrićeva djela, Teissier pokazuje da pozna je Crassovu bibliografiju Petrićevih djela. Naime, preuzeo je, i to u cijelosti,

36

Lorenzo Crasso, *Elogii d'huomini letterati* (In Venetia: Per Combi, & La Nouè, 1666), s. v. »Francesco Patrizio«, pp. 61–64.

37

Crasso, *Elogii d'huomini letterati*, s. v. »Francesco Patrizio«, pp. 61–62.

38

Crasso, *Elogii d'huomini letterati*, s. v. »Francesco Patrizio«, p. 62: »Non è dubbio alcuno, che'l Patrizio, e'l Telesio sieno stati i primi, che discendessero nell' arena per abatter totalmente la Filosofia Peripatetica, da' quali spianata la strada, hebber largo campo d'innoltrarsi Pietro Gassendo, Renato Des Cartes, e tanti altri peregrini Ingegni, che hanno illustrato le stampe.«

39

Crasso, *Elogii d'huomini letterati*, s. v. »Francesco Patrizio«, p. 62: »Dopo d'haver letto con somma Gloria nelle due celebri Accademie dell'Italia, di Roma cioè, e di Padova, essendo stato molto onorato da Serenissimi Estensi, con dolor de' Letterati, passò dalla Gloria terrena à quella del Cielo.«

40

Crasso, *Elogii d'huomini letterati*, s. v. »Francesco Patrizio«, p. 64.

41

Crasso, *Elogii d'huomini letterati*, s. v. »Francesco Patrizio«, p. 64.

42

Antoine Teissier, *Les Eloges des hommes savans, tirez de l'Histoire de M. de Thou, avec des additions contenant l'abrégé de leur vie, le jugement & le catalogue de leurs ouvrages*. Première-seconde partie (Geneve: Chez Jean Herman Widerhold, 1683). Zbog nedostupnosti prvog izdanja služim se četvrtim: Antoine Teissier, *Les Eloges des hommes savans, tirez de l'Histoire de M. de Thou, avec des additions contenant l'abrégé de leur vie, le jugement & le catalogue de leurs ouvrages*. Tome premier-quatrième. Quatrième Edition revûe, corrigée, & augmentée, outre un très-

grand nombre de nouvelles remarques, d'un quatrième Tome (A Leyde: Chez Theodore Haak; Marchand Libraire, 1715).

43

Teissier, *Les Eloges des hommes savans*, Tome quatrième (1715), s. v. »François Patrice«, pp. [318]–324. Umjesto na 218. stranici, kako je pogreškom otisnuto, natuknica o Petriću počinje na 318. stranici. U djelu je pogrešno označena i sljedeća stranica: umjesto 219 treba 319. Glavni tekst natuknice o Petriću na pp. 318–319, a »Dodaci« (»Additions«) na pp. 319–324.

44

Iacobus Augustus Thuanus [= Jacques Auguste de Thou], *Historiarum sui temporis*. Liber CXIX, u: Iacobus Augustus Thuanus [= Jacques Auguste de Thou], *Historiarum sui temporis*. Pars quinta (Francofurti: Excudebatur typis Egenolphi Emmelij, impensisque Petri Kopffij Bibliopolae, 1621), pp. 446–481, na p. 478.

45

Thuanus [= de Thou], *Historiarum sui temporis*. Liber CXIX. Pars quinta. (1621), p. 478. Usp. Teissier, *Les Eloges des hommes savans*, Tome quatrième (1715), s. v. »François Patrice«, p. 318.

46

Thuanus, *Historiarum sui temporis*. Liber CXIX. Pars quinta. (1621), p. 478. Usp. Teissier, *Les Eloges des hommes savans*, Tome quatrième (1715), s. v. »François Patrice«, p. 319.

47

Teissier, *Les Eloges des hommes savans*, Tome quatrième (1715), s. v. »François Patrice«, p. 319: »François Patrice étoit laid, mal fait, & de petite taille, mais il avoit un grand & beau génie, & il étoit le plus savant de tous les Italiens, au jugement de Victor Rossi.«

48

Teissier, *Les Eloges des hommes savans*, Tome quatrième (1715), s. v. »François Patrice«, pp. 319–320.

naslove svih jedanaest Petrićevih djela koje je Crasso uvrstio u »Opere stampate«.⁴⁹

Teissier nas upozorava da treba razlikovati trojicu učenjaku istog imena i prezimena (*François Patrice*). Filozofa o kojemu je do sada pisao ne treba miješati s učenjakom iz Siene, a spomenutu dvojicu ne treba miješati s trećim piscem koji je podrijetlom iz Slavonije i autor je djela *Esposizione delli Oracoli di Leone Imperatore*.⁵⁰ Jöcher je u natuknici o Petriću zapisao podatak o piscu koji je istog imena kao i *Patritius* filozof. Ističe da je podrijetlom iz Slavonije i bilježi naslov njegovog djela.

Pri analizi Teissierove natuknice napokon susrećemo izvor koji sadržava nekoliko podataka koje je u svoju natuknicu o Petriću uvrstio i Jöcher. Iz Teissierove natuknice Jöcher je mogao preuzeti podatke o Petrićevu studiranju latinskog i grčkog jezika, a potom filozofije. Teissier, a o čemu piše i Jöcher, ističe da je Petrić trpio brojne napade, i to zato što filozofiju tumači prema vlastitom mišljenju i zato što pobija Aristotela. I Teissier, kao i Jöcher, bilježi podatak da je Petrić umro u Rimu, u 67. godini života. Uz iznijeto, Jöcher je od Teissiera, bez obzira što izvor tim podacima nije Rossi, mogao preuzeti rečenicu o fizičkim i karakternim obilježjima hrvatskog filozofa, kao i podatak o nekom drugom *Patriciusu*, koji je podrijetlom iz Slavonije i koji je napisao djelo *Esposizione delli Oracoli di Leone Imperatore*.

Ipak, brojni podaci koje je Jöcher uvrstio u natuknicu o Petriću nisu zapisani u Teissierovim *Les Eloges des hommes savans*. Prvi od njih tiče se Petrićeva mjesta rođenja. Upoznat s postojanjem dvaju mišljenja, Jöcher zapisuje oba moguća mjesta Petrićeva rođenja: Klis u Dalmaciji i Sienu. Teissier ne dvoji o mjestu Petrićeva rođenja i spominje samo Klis u Istri. Osim toga, Jöcher je zapisao da se Klis nalazi u Dalmaciji, a ne, kao Teissier, u Istri. Naposljetku, Jöcher u svoju natuknicu uvrštava podatke o godinama Petrićeva rođenja i smrti, a u Teissiera takvih podataka nema.

3.6. *Censura celebriorum auctorum Thomas-Popea Blounta*

Engleski biograf Thomas-Pope Blount (1649.–1697.) u svoje je djelo *Censura celebriorum auctorum*, objavljeno 1690. godine, također uvrstio natuknicu »Franciscus Patricius«.⁵¹ Najviše je podataka Blount preuzeo iz Rossija i Teissiera, ali je izravno čitao Königa te de Thoua.

Iz djela *Bibliotheca vetus et nova*,⁵² koje Georg Matthias König objavljuje 1678. godine, Blount je preuzeo podatak o godini Petrićeve smrti,⁵³ čime se taj podatak prvi put pojavljuje u dosad razmatranim Jöcherovim izvorima.

Iz de Thoua Blount sažima sljedeće podatke: Petrić je studirao grčki i latinski jezik, a potom filozofiju; u tumačenjima djelā starih filozofa odstupao je od stajališta koja su tada bila smatrana ispravnima; napade je trpio i radi svojih promišljanja koja je objavio u *Raspravama o peripatetičkoj filozofiji* i *Novoj sveopćoj filozofiji*; nauk iz *Nove sveopće filozofije* bio je cenzuriran i Petrić ga je porekao malo prije svoje smrti.⁵⁴

Sadržaj Blountove natuknice temelji se i na rečenicama preuzetim iz Rossijeve natuknice o Petriću. Tako i iz *Censura celebriorum auctorum* doznajemo da je Petrić bio učeniji od gotovo svih Talijana, da je mnogo putovao, da je napisao mnogo izvrsnih djela.⁵⁵

Jöcher se u svojoj natuknici o Petriću nije poslužio Blountovim podacima. Tvrdnja se može argumentirati dvojako, a oba se argumenta odnose na Blountove izvore. U *Censura celebriorum auctorum* uvršteni su podaci koje je Blount preuzeo od Königa i de Thoua. Njihova imena i djela Jöcher nije

zabilježio u popisu izvorā svoje natuknice. Drugi argument tiče se Rossija i Teissiera, koji su uvršteni u Jöcherov popis izvorā. U razmatranjima o Rossiju i njegovoj natuknici o Petriću već je istaknuto da se Jöcher nije poslužio podacima koje Rossi zapisuje o Petriću, a od Teissiera je preuzeo podatke koje Blount nije istaknuo.

3.7. Dictionaire historique et critique *Pierrea Baylea*

U svojoj natuknici o Petriću Jöcher se poslužio podacima koje je francuski leksikograf i filozof Pierre Bayle (1647.–1706.) o Cresaninu objavio 1702. godine – u drugom izdanju svog znamenitog rječnika *Dictionaire historique et critique*.⁵⁶ Da se služio baš drugim izdanjem, očito je ako se samo usporede prve rečenice glavnih natuknica u dvama prvim izdanjima Bayleova *Rječnika* s prvom rečenicom Jöcherove natuknice o Petriću. U prvom izdanju svog *Rječnika*⁵⁷ Bayle u glavnoj natuknici zapisuje da je Petrić »rođen u mletačkim zemljama g. 1529. a umro g. 1597.«,⁵⁸ dok u glavnoj natuknici drugog izda-

49

Teissier, *Les Eloges des hommes savans*, Tome quatrième (1715), s. v. »François Patrice«, pp. 323–324. Usp. Crasso, *Elogii d' huomini letterati*, s. v. »Francesco Patrizio«, p. 64.

50

Teissier, *Les Eloges des hommes savans*, Tome quatrième (1715), s. v. »François Patrice«, p. 324.

51

Thomas-Pope Blount, *Censura celebriorum authorum: sive Tractatus in quo varia viro- rum doctorum de clarissimis cujusque saeculi scriptoribus judicia traduntur* (Londini: Impensis Richardi Chiswel ad insigne Rosae Coronatae in Coemeterio S. Pauli, 1690), s. v. »Franciscus Patricius«, pp. 562–563.

52

Georgius Matthias Königius [= Georg Matthias König], *Bibliotheca vetus et nova, ...* (Altdorfii: Impensis Wolfgangi Mauriti & Haeredum Johannis Andreae Enderorum, Bibliopol. Norimb. / Typis Henrici Meyeri, Typographi Acad., 1678).

53

Blount, *Censura celebriorum authorum*, s. v. »Franciscus Patricius«, p. 562: »Franciscus Patricius Venetus, Anno 1597. Romae decessit, anno aetatis 67.«

54

Blount, *Censura celebriorum authorum*, s. v. »Franciscus Patricius«, p. 562.

55

Blount, *Censura celebriorum authorum*, s. v. »Franciscus Patricius«, p. 562. Usp. Erythraeus, *Pinacotheca imaginum illustrium*, s. v. »Franciscus Patritius«, p. 203.

56

[Pierre] Bayle, *Dictionaire historique et critique*. Tome troisième, seconde edition. Revue,

corrigée & augmentée par l'Auteur. N-Z (A Rotterdam: Chez Reinier Leers, 1702), s. v. »Patrice (François)«, pp. 2320–2322. Glavna natuknica »Patrice (François)«, na pp. 2320–2322, i o Patriziju iz Siene (*Patrice le Siennois*) i o Petriću Cresaninu (*Patrice le Philosophe*); bilješka (A), na pp. 2320–2321, pretežito o Patriziju iz Siene (*Patrice le Siennois*), a tek usputno o Petriću Cresaninu (*Patrice le Philosophe*); bilješka (B), na pp. 2321–2322, u cijelosti o Petriću Cresaninu (*Patrice le Philosophe*); bilješka (C), na p. 2322, u cijelosti o Petriću Cresaninu (*Patrice le Philosophe*). Natuknicu je Bayle dodatno opremio rubnim bilješkama, koje su označene posebnim znakovima i slovima.

57

[Pierre] Bayle, *Dictionaire historique et critique*. Tome second, seconde partie. P-Z (A Rotterdam: Chez Reinier Leers, 1697), s. v. »Patrice (François)«, pp. 749–751. Glavna natuknica »Patrice (François)«, na pp. 749–750, i o Patriziju iz Siene (*Patrice le Siennois*) i o Petriću Cresaninu (*Patrice le Philosophe*); bilješka (A), na pp. 749–750, pretežito o Patriziju iz Siene (*Patrice le Siennois*), a tek usputno o Petriću Cresaninu (*Patrice le Philosophe*); bilješka (B), na pp. 750–751, u cijelosti o Petriću Cresaninu (*Patrice le Philosophe*). Natuknicu je Bayle dodatno opremio rubnim bilješkama, koje su označene posebnim znakovima i slovima.

58

Bayle, *Dictionaire historique et critique*, tome second, seconde partie (1697), s. v. »Patrice (François)«, p. 749. Usp. Pierre Bayle, »Natuknica o Petriću filozofu u prvom izdanju *Rječnika*«, preveo s francuskoga Živan Filippi; dva autobiografska navoda iz Petrićevih djela s latinskoga preveo Ivica Martinić, *Dubrovnik* 8/1–3 (1997), pp. 364–366, na p. 364.

nja navodi da je »rođen u mletačkim zemljama g. 1529. ili g. 1530. a umro u Rimu 6. veljače g. 1597.«⁵⁹ Jöcher piše da je Petrić rođen 1529. ili 1530. godine. Zato ću se pri proučavanju utjecaja Bayleova *Rječnika* na Jöcherovu natuknicu o Petriću poslužiti drugim izdanjem *Rječnika*.

3.7.1. Glavna natuknica »Patrice (François)«

Bayle je u natuknici »Patrice (François)« obradio dvojicu učenjaka istoga prezimena i imena. Prvo je obrađen *Patrice* »koji je rođen u Sieni«, a zatim *Patrice* »koji je rođen u mletačkim zemljama«, odnosno »u Klisu u Istri«, kako Bayle dodaje u rubnoj bilješci gdje ističe da je taj podatak preuzeo iz 119. knjige de Thouova djela *Historiarum sui temporis*.⁶⁰

Nažalost, Bayleova natuknica »Patrice (François)« izrazito je nepregledna. Glavna natuknica obrađuje obojicu filozofa, od toga Patrizija iz Siene u 3 retka, a Petrića Cresanina u 8,5 redaka. Uz retke u glavnoj natuknici Bayle je o hrvatskom filozofu pisao ne samo u opširnim bilješkama (B) i (C) nego na nekoliko mjesta i u bilješci (A) u kojoj je pretežito pisao o Patriziju iz Siene. Prikaz Bayleove natuknice koji bi obuhvatio sve njezine sastavnice i usporedio podatke objavljene u prvom i drugom izdanju *Rječnika* zaslužio bi zaseban članak. Zato ću se usredotočiti samo na one podatke koji su u izravnoj vezi s Jöcherovom natuknicom i izvorima o Petriću Cresaninu.

U prvom izdanju *Rječnika* zabilježena je 1529. kao godina Petrićeva rođenja. Do tog podatka Bayle dolazi vlastitim snagama, zaključujući prema Petrićevu portretu, uz kojega piše da je Petrić 1580. godine imao 51 godinu, a koji je objavljen na poleđini naslovnice Petrićeva djela *Discussiones peripateticæ* (1581).⁶¹ U drugom se izdanju *Rječnika* Bayle koleba oko godine Petrićeva rođenja jer zapisuje da je rođen »godine 1529. ili 1530.« Izvor zbog kojega Bayle uvodi i 1530. godinu kao godinu Petrićeva rođenja Cresaninov je naslov u prvoj knjizi njegova remek-djela *Nova de universis philosophia*, gdje piše da 1588. Petrić ima 58 godina.⁶² Dan i godinu Petrićeve smrti Bayle preuzima od de Thoua.⁶³

U glavnoj natuknici Bayle je zapisao da se Petrić »mnogo tuži na svoju sudbinu«. ⁶⁴ U prvom izdanju ovim podatkom i završava glavna natuknica o Petriću. No, u drugom izdanju glavnoj su natuknici dodane još tri rečenice. Pozivajući se na djelo *De fato & fatali vitae termino* Gabriela Naudéa,⁶⁵ Bayle ističe da je Petrić, prikriiven pseudonimom *François Mutus*, napisao djelo protiv Teodora Angeluccija.⁶⁶ Bayle još upozorava da se u posljednjem izdanju Morerijeva *Rječnika* pojavila nova natuknica o Petriću, uz koju ima dati primjedbu, što u drugom izdanju svoga *Rječnika* i čini, dodajući novu bilješku označenu (C).

Bayleov filozofski rječnik bio je vrlo utjecajan još sljedećih dvjestotinjak godina, pa i onda kad donosi netočne podatke. Što se tiče Petrića, najbolji je primjer zasigurno tvrdnja da se Petrić služio pseudonimom *François Mutus*. Francesco Muti iz Cosenze, kako je to već prikazala Mihaela Girardi-Karšulin,⁶⁷ bio je učenik Bernardina Telesija, a svojim se djelom iz 1588. godine⁶⁸ uključio u polemiku između Petrića i Angeluccija. Ipak, potaknuti Bayleovim *Rječnikom*, o Petrićevu pseudonimu *Mutus* pišu, primjerice, Moreri⁶⁹ i Emil Weller u djelu *Index Pseudonymorum* iz 1856. godine.⁷⁰

3.7.2. Bilješka (B)

Bilješku (B) Bayle je u cijelosti posvetio Petriću filozofu (*Patrice le Philosophe*). Najvažniji Bayleov izvor za podatke o Petrićevoj biografiji bile su posvete uz prvi, drugi i četvrti svezak *Raspravā o peripatetičkoj filozofiji*.

Iz posvete uz četvrti svezak Petrićevih *Raspravā o peripatetičkoj filozofiji* Bayle donosi veliki odlomak o Petrićevim putovanjima, pri čemu se spominju Dalmacija, Grčka, Azija, Španjolska i Francuska.⁷¹ Tek iz ovoga Bayleova navoda doznajemo da je Bayle bio izvor Jöcherova podatka o Petrićevim boravcima na Cipru, u Španjolskoj i Francuskoj.

I u preostalom dijelu bilješke (B) Bayle podastire nekoliko podataka koji su Jöcheru bili važni. Prvi od njih odnosi se na Petrićevu profesuru. Bayle je prvi od Jöcherovih izvora koji, pozivajući se pritom na de Thoua, bilježi točan podatak da je Petrić podučavao u Ferrari i Rimu.⁷²

Bayle ističe da od de Thoua preuzima i podatak o Petrićevu rođenju u Klisu. Po Bayleu, tvrđava Klis nalazi se »u Dalmaciji«, pa zato i smatra da je Petrića najprimjerenije zvati *Franciscus Patricius Dalmata*.⁷³ Od dosad obrađenih Jöcherovih izvora, Bayle je prvi koji bilježi tvrdnju identičnu Jöcherovoj: Petrić je »rođen u Klisu u Dalmaciji«.

59

Bayle, *Dictionnaire historique et critique*, tome troisième, seconde edition (1702), s. v. »Patrice (François)«, p. 2320.

60

Bayle, *Dictionnaire historique et critique*, tome troisième, seconde edition (1702), s. v. »Patrice (François)«, p. 2320, rubna bilješka ζ.

61

Bayle, *Dictionnaire historique et critique*, tome second, seconde partie (1697), s. v. »Patrice (François)«, p. 749, rubna bilješka ⚭.

62

Bayle, *Dictionnaire historique et critique*, tome troisième, seconde edition (1702), s. v. »Patrice (François)«, p. 2320, rubna bilješka θ.

63

Bayle, *Dictionnaire historique et critique*, tome troisième, seconde edition (1702), s. v. »Patrice (François)«, p. 2320, rubna bilješka ⚭.

64

Bayle, *Dictionnaire historique et critique*, tome troisième, seconde edition (1702), s. v. »Patrice (François)«, p. 2321.

65

Gabriel Naudaeus Parisinus [= Gabriel Naudé], *De fato & fatali vitae termino*, u: Naudaeus [= Naudé], *Pentastaeon iatrophilologicarum* (Genevae: Apud Samuelem Chouët, 1647).

66

Bayle, *Dictionnaire historique et critique*, tome troisième, seconde edition (1702), s. v. »Patrice (François)«, p. 2322 i p. 2322, rubna bilješka †.

67

Mihaela Girardi-Karšulin, »Neposredna reakcija na Petrićeve *Peripatetičke rasprave*«, pp. 124–145, u: Mihaela Girardi-Karšulin, *Filozofska misao Frane Petrića* (Zagreb: Odjel za povijest filozofije Instituta za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 1988),

na pp. 125–126. Opširnije o istome vidi i: Mihaela Girardi-Karšulin, »Polemika između Frane Petrića i Teodora Angeluccija«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 30 (2004), pp. 103–117, na p. 103, 104 i 116.

68

Franciscus Mutus Consentinus [= Francesco Muti], *Disceptationum libri 5. contra calumnias Theodori Angelutii in maximum philosophum Franciscum Patricium, in quibus pene universa Aristotelis philosophia in examen adducitur* (Ferrariae: Apud Vincentium Galduram, 1588).

69

Louis Moreri, *Le grand dictionnaire historique, dix-huitième et dernière édition, revue, corrigée & augmentée très considérablement*. Tome septième. Lettres P-Seg. (A Amsterdam / A Leyden / A La Haye / A Utrecht, 1740), s. v. »Patrice, vulgairement Patricio (François)«, p. 79b.

70

Emil Weller, »Enthüllte Pseudonymen«, u: Emil Weller, *Index Pseudonymorum. Wörterbuch der Pseudonymen oder Verzeichniss aller Autoren, die sich falscher Namen bedienen* (Leipzig: Verlag von Falcke & Rössler, 1856), pp. 1–160, na p. 102: »Mutus, Franc., – Franc. Patricius.«

71

Bayle, *Dictionnaire historique et critique*, tome troisième, seconde edition (1702), s. v. »Patrice (François)«, p. 2321, bilješka (B). Usp. Bayle, »Natuknica o Petriću filozofu u prvom izdanju *Rječnika*«, p. 365.

72

Bayle, *Dictionnaire historique et critique*, tome troisième, seconde edition (1702), s. v. »Patrice (François)«, p. 2321, bilješka (B).

73

Bayle, *Dictionnaire historique et critique*, tome troisième, seconde edition (1702), s. v. »Patrice (François)«, pp. 2321–2322, bilješka (B).

Budući da Bayle navodi Teissierovu rečenicu da Franu Petrića Cresanina ne treba brkati (*confondre*) s Patriceom iz Slavonije (*François Patrice né dans l'Esclavonie*),⁷⁴ moguće je da Jöcher i taj podatak preuzima od Baylea.

Bayle je bilješku (B) završio bibliografskom jedinicom o *Novoj sveopćoj filozofiji*, a pritom se poslužio venecijanskim izdanjem iz 1593. godine. Navodi godinu i mjesto izdanja, ime i prezime izdavača, potpun naziv djela, uključujući i potpuni naziv dodataka (*adiecta*), a onda i podatke o strukturi djela: njegovu podjelu na četiri dijela, naziv svakog dijela i broj knjiga koje pojedini dio sadrži.⁷⁵

U svojoj natuknici Jöcher je zapisao informaciju o broju knjiga *Nove sveopće filozofije* («libris 50 comprehensa»). Osim Baylea, ni jedan Jöcherov dosadašnji izvor taj podatak nije istaknuo. Zato je moguće da je Jöcher, čitajući Bayleov bibliografski zapis, i u ovom slučaju preuzeo Bayleov podatak. To što je Bayle ispisao cjelovit naslov *Nove sveopće filozofije*, moglo je potaknuti Jöchera da piše o Petriću kao priređivaču »proročanstava Zoroastra, Hermesa Trismegista i drugih«, koja je Petrić »prikupio na grčkom i latinskom jeziku, pridodavši im povijesne predgovore«. No, tu je tvrdnju Jöcher ipak preuzeo iz *Rječnika* Louisa Morerija.⁷⁶ Iako u »Popis pisaca«, koji prilaže *Lexiconu*, Jöcher uvrštava Morerijev *Rječnik*, Moreri nije spomenut u popisu izvorā na kraju njegove natuknice o Petriću.

3.7.3. Bayleov Dictionaire – ključni izvor Jöcherove natuknice o Petriću

Jöcher od Baylea preuzima podatke da je Petrić po svom zvanju filozof, da je rođen 1529. ili 1530. godine i da je mjesto njegova rođenja Klis u Dalmaciji. Jöcherovi podaci o Petrićevim boravcima na Cipru, u Španjolskoj i Francuskoj te o Petrićevim profesurama u Ferrari i Rimu, također svoj izvor imaju u Bayleovu *Rječniku*. Jöcher od Baylea preuzima podatak da je Petrić umro u Rimu 1597. godine. U biografski podatak kojeg preuzima od Baylea uvrštavam i Jöcherovo upozorenje da Petrića Cresanina ne treba miješati s »nekim drugim piscem, istoga imena iz Slavonije«. Preostala tri važna biografska podatka: o Petrićevu obrazovanju (studirao je latinski i grčki jezik, a potom filozofiju); o njegovu izvornom tumačenju filozofije kojim pobija Aristotela, zbog čega ga drugi napadaju; o Petrićevu izgledu i njegovim karakternim osobinama (ružna i neugledna lika, no nastupao je prijateljski i bio je veliki vragolan), Jöcher preuzima iz Teissierove natuknice.

Iz Bayleove natuknice o Petriću doznajemo iz kojih je izvora Jöcher crpio dodatne podatke uz Petrićeva djela. Izvora su dva. Jedan je Bayle, a drugi Moreri. Na kraju Jöcherove natuknice o Petriću od ove je dvojice zabilježen samo Bayle. Podatak da *Nova sveopća filozofija* sadržava 50 knjiga Jöcher je preuzeo neposredno od Baylea. Iz Morerijeva *Rječnika*, koji je Bayleov izvor, Jöcher je citirao podatak da je Petrić prikupio i objavio proročanstva Zoroastra, Hermesa i drugih, te im pridodao povijesne rasprave.

Ipak, još uvijek ne raspoložemo izvorima za tri Jöcherove tvrdnje iz natuknice o Petriću: nepoznat nam je izvor Jöcherova podatka o latinskom prijevodu *Deset dijaloga o povijesti* koji je objavljen u Baselu 1579. godine; nepoznat nam je izvor Jöcherova podatka o Küsterovu latinskom prijevodu Petrićeva djela *La militia romana di Polibio, Livio e Dionigi Halicarnasseo* i njegovu objavljivanju u desetom svesku Graeviusova *Thesaurusa*; nepoznat nam je izvor podatka o Petrićevu prijevodu Proklovih spisa koji su godine 1583. objavljeni pod skupnim naslovom *Elementa theologica et physica*.

3.8. *Historia gymnasii patavini Niccoloa Comnena Papadopoli*

Kad je Niccolo Comneno Papadopoli (1655.–1740.) u svom djelu *Historia gymnasii patavini* (1726)⁷⁷ obradio pitomce slobodnih umijeća u padovanskoj gimnaziji, zasebni je paragraf sastavio o Frani Petriću.⁷⁸ Pozivajući se na de Thouov elogij objavljen u Teissieru, Papadopoli prihvaća da je Petrić rođen u Klisu. No, Papadopoli nije suglasan s de Thouovom tvrdnjom da se tvrđava Klis nalazi u Istri nego u Liburniji.⁷⁹ Iz Teissierove natuknice o Petriću Papadopoli preuzima podatke o Petrićevo ružnu licu (*vultu turpis*) te o sitnom i malom tijelu (*deformis in corpore parvo & exili*), ali i podatak o Petrićevo lijepom i velikom duhu (*pulchrum ac magnum gessit ingenium*).⁸⁰

Iako se Papadopoli služio natuknicama koje su o Petriću sastavili de Thou i Teissier, u *Historia gymnasii patavini* zabilježen je i netočan podatak da je Petrić »umro u Rimu 1598. godine u dobi od 67 godina«. ⁸¹ Nažalost, izvor ovog podatka Papadopoli nije naveo, premda je iz de Thoua i/ili Teissiera mogao preuzeti točan podatak o godini smrti.

Podaci iz Papadopolijeva prikaza u tri su slučaja identični podacima koje u svoju natuknicu uvrštava Jöcher. Obojica bilježe da je Petrić rođen u Klisu, da je ružna izgleda, ali dobra karaktera te nas upozoravaju na oprez pri razlikovanju triju učenjaka istog imena i prezimena. Usprkos tome, Jöcher iz njega nije ništa preuzeo. Naime, izvor prvog od triju istaknutih podataka Papadopoliju je de Thou, drugog Rossi, a trećeg Teissier. De Thou nije na popisu Jöcherovih izvora, Rossi ne bilježi rečenicu o Petrićevo izgledu i karakteru, a pisca djela *Espositione delli oracoli de Leone imperatore* Teissier nedvosmisleno smatra Patriciusom iz Slavonije. U svim ostalim slučajevima Papadopoli je izložio podatke koji nisu zabilježeni u Jöcherovoj natuknici, ali i obratno.

3.9. *Mémoires Jean-Pierrea Nicerona*

U razdoblju od 1727. do 1745. godine objavljena su 43 sveska djela *Mémoires*⁸² kojima je autor bio francuski učenjak Jean-Pierre Niceron (1685.–1738.).

74

Bayle, *Dictionnaire historique et critique*, tome troisième, seconde edition (1702), s. v. »Patrice (François)«, p. 2322, bilješka (B).

75

Bayle, *Dictionnaire historique et critique*, tome troisième, seconde edition (1702), s. v. »Patrice (François)«, p. 2322, bilješka (B).

76

Moreri, *Le grand dictionnaire historique*, dix-huitième et dernière édition. Tome septième. (1740), s. v. »Patrice, vulgairement Patricio (François)«, p. 79b.

77

Nicolaus Comnenus Papadopolus [= Niccolo Comneno Papadopoli], *Historia gymnasii patavini post ea, quae hactenus de illo scripta sunt, ad haec nostra tempora plenius, & emendatius deducta*. Cum auctario de claris cum professoribus tum alumnis ejusdem (Venetiis: Apud Sebastianum Coleti, 1726).

78

»Franciscus Patricius«, pp. 258–259, n. CLXII., u: »Caput XXXV. Constantius Buccafocus

Sarnano Cardinalis. Julius Camillus Delminius. Bernardinus Baldus. Aldus Manucius Junior. Franciscus Patricius«, pp. 255–259, u: »Liber II. De claris alumnis artium in gymnasio patavino«, pp. 151–328, u: Nicolaus Comnenus Papadopolus, *Historia gymnasii patavini*. Tomus II. (1726).

79

Papadopolus, *Historia gymnasii patavini*, Tomus II., »Franciscus Patricius«, p. 258.

80

Papadopolus, *Historia gymnasii patavini*, Tomus II., »Franciscus Patricius«, p. 258.

81

Papadopolus, *Historia gymnasii patavini*, Tomus II., »Franciscus Patricius«, p. 259.

82

[Jean-Pierre] Niceron, *Mémoires pour servir à l'Histoire des hommes illustres dans la république des lettres*. Avec un catalogue raisonné de leurs ouvrages. Tome I–XLIII (A Paris: Chez Briasson, Libraire, rue S. Jacques, à la Science, 1727–1745).

U natuknici »François Patrizi«, uvrštenoj u 36. svezak iz 1736. godine, Niceron zapisuje da je Patrizi iz Siene »živio stoljeće prije filozofa o kojemu ću kasnije govoriti i s kojim su ga neki brkali«. ⁸³ Preostali sadržaj natuknice »François Patrizi« posvećen je Patriziju iz Siene. Nažalost, svoju najavu da će »kasnije govoriti« i o Patriciusu »filozofu« Niceron nije ostvario u sljedećim svescima. Dakle, natuknica o Frani Petriću Cresaninu nije uvrštena niti u jedan svezak Niceronova djela.

U svojoj natuknici o Petriću Cresaninu Jöcher je ponovo zabilježio izvor iz kojega o hrvatskom filozofu nije mogao ništa preuzeti. Naime, najstariji od Jöcherovih izvora – Le Mire i najmlađi – Niceron nisu u svoja djela uvrstili natuknicu o Frani Petriću Cresaninu.

4. Zaključak

Kad je tijekom 1750. i 1751. godine njemački polihistor Christian Gottlieb Jöcher objavio svoj *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*, izradio je biografski leksikon koji je svoju vrijednost zadržao sve do kraja 19. stoljeća. Natuknica o filozofu Frani Petriću, tiskana u trećem svesku *Lexicona*, sadržavala je osnovne biografske podatke, naslove devet izvornih Petrićevih djela i podatke o njegovu prevoditeljskom radu s grčkoga na latinski jezik.

Svi podaci koje je Jöcher uvrstio u svoju natuknicu o Petriću su točni, izuzev dvojbe o Petrićevoj godini rođenja. Ali to ipak nisu podaci koji nude potpunu predodžbu o životu i djelu creskog polihistora niti svi podaci koji su Jöcheru bili dostupni. Da se ustanovi kojim je podacima raspolagao ili mogao raspolagati, bilo je potrebno krenuti tragom Jöcherovih izvora.

Od devet izvora, koje je popisao na kraju svoje natuknice o Petriću, Jöcher se poslužio samo dvama, oba puta djelima francuskih autora. Iz djela *Les Eloges des hommes savans* (1683) Antoineta Teissiera preuzeo je podatke o Petrićevu obrazovanju, o njegovu odnosu prema Aristotelu, o njegovim fizičkim i karakternim osobinama, ali i upozorenje da Petrića ne brkamo s jednim drugim *Patriciusom* koji je podrijetlom iz Slavonije. Brojne podatke Jöcher je preuzeo iz drugog izdanja rječnika *Dictionnaire historique et critique* (1702) Pierra Baylea, među njima i tri podatka koja profiliraju Petrića kao filozofa: da mu je osnovno zanimanje filozof, da je filozofiju predavao u Ferrari i Rimu, da je napisao *Nova de universis philosophia*. Uz to, Teissier i Bayle u svoje su natuknice ugradili podatke iz dvaju djela, koje Jöcher nije uvrstio u popis svojih izvora. Iz Teissierove natuknice o Petriću Jöcher je preuzeo podatke iz *Historiarum sui temporis* Jacquesa Augusta de Thoua, a iz Bayleove je natuknice posegnuo za podacima iz *Le grand dictionnaire historique* Louisa Morerija.

S druge strane, čak dva Jöcherova izvora, najstariji i najmlađi u kronološkom poretku, nemaju ni retka o Petriću: *Elogia illustrium Belgii scriptorum* Auberta Le Mirea i *Mémoires* Jean-Pierrea Nicerona. Ostalih pet Jöcherovih izvora sadržavaju vrijedne podatke o Petriću, ali je na temelju poredbene analize utvrđeno da se Jöcher njima nije poslužio. Četirima od njih autori su Talijani. Gian Vittorio Rossi u *Pinakoteci* i Iacopo Gaddi u *De scriptoribus* pozornost su posvetili prikazu Petrićevih djela, dok se Lorenzo Crasso u svom djelu *Elogii d' huomini letterati* posve oslonio na Rossija. Podacima svojih prethodnika, napose de Thouom, Rossijem i Teissierom, poslužio se i Niccolo Comneno Papadopoli u svom djelu *Historia gymnasii patavini*. Na ranije izvore oslonio se i Thomas-Pope Blount, jedini Englez među Jöcherovim izvorima.

Jöcherova natuknica o Petrićevim djelima sadržava tri podatka, koja ne po-
težu iz ranijih leksikona, pa ih treba smatrati Jöchеровим doprinosom. To se
odnosi na:

1. latinski prijevod *Deset dijaloга o povijesti* objavljen u prvom svesku djela
Artis historicae penus (Basel, 1579);
2. Küsterov latinski prijevod Petrićeva djela *La militia romana di Polibio,
Livio e Dionigi Halicarnaseo* i njegovo objavljivanje u desetom svesku
Graeviusova *Thesaurusa* (Utrecht / Leiden, 1699);
3. Petrićev prijevod Proklovihi spisa pod skupnim naslovom *Elementa theo-
logica et physica* (Ferrara, 1583).

Uvid u izvore baca novo svjetlo na Jöchеров leksikografski rad, ali ujedno
otkriva putove, kojima su se podaci o životu i djelu Frane Petrića probijali
kroz biografske leksikone i srodna im izdanja od početka 17. do sredine 18.
stoljeća.

Davor Balić

Searching for Sources of Jöcher's Entry on Petrić

Abstract

The third volume of the authoritative Allgemeines Gelehrten-Lexicon (1750–1751), compiled by Christian Gottlieb Jöcher, contains an entry on the philosopher Frane Petrić. Apart from Petrić's obscure place of birth, Jöcher's data, if scarce, are correct. In order to establish the information that had been or may have been available to the German lexicographer, Jöcher's sources have been traced. Out of the nine sources Jöcher listed at the end of his entry on Petrić, the German lexicographer consulted only the work Les Eloges des hommes savans (1683) by Antoine Teissier and the second edition of the Dictionaire historique et critique (1702) by Pierre Bayle. The oldest and most recent among Jöcher's sources, Elogia illustrium Belgii scriptorum by Aubert Le Mire and Mémoires by Jean-Pierre Nicéron, make no reference to Petrić. Although the remaining five sources contain valuable information on Petrić, Jöcher failed to consult them.

Key words

Christian Gottlieb Jöcher, Frane Petrić, Gian Vittorio Rossi, Iacopo Gaddi, Lorenzo Crasso, Antoine Teissier, Thomas-Pope Blount, Pierre Bayle, Niccolo Comneno Papadopoli